

HUMAN
SCIENCES.UZ

www.humansciences.uz

INSONSHUNOSLIK FANLARI JURNALI
JOURNAL OF HUMANITIES
ЖУРНАЛ ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

2025

1-JILD | 1-SON

HUMANSIENCES.UZ

№ 1 (1)-2025

INSONSHUNOSLIK FANLARI JURNALI

JOURNAL OF HUMANITIES

ЖУРНАЛ ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00 – TARIX FANLARI

Rajapov Mardonbek Qosimboy o'g'li
Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).
E-mail: mardonbekoff@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5245-6021

Xaynazarov Baxromjon Baxtiyorovich
Tarix fanlari doktori (DSc). Dotsent.
E-mail: bahrom_bek@mail.ru
ORCID: 0000-0002-1266-1557

Saidboboyev Zokirjon Abdukarimovich
Tarix fanlari nomzodi (Ph.D.). Professor.
E-mail: zsaidboboev@yahoo.com
ORCID: 0009-0008-3960-2427

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

Urdushev Xamrakul
Iqtisodiyot fanlari nomzodi. Dotsent.
E-mail: x.urdushev@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4984-0214

Berdiyarov Baxriddin Tavasharovich
Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc). Professor.
E-mail: bahriddin.bfa@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8591-6840

Avlokulov Anvar Ziyadullayevich
Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc). Professor.
E-mail: anvaravlokulovz@gamail.com
ORCID: 0000-0002-6683-8995

Norov Asror Egamberdiyevich
Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc).
E-mail: a.norov@ilmiy.uz

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich
Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc). Professor.
E-mail: a.ostonokulov@tsue.uz
ORCID: 0000-0003-2792-3174

Rustamova Sayyora Xatamovna
Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD). V.b Dotsent.
E-mail: rustamova0302@mail.ru

Shadiyev Xamid Azimovich
Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc). Professor.
E-mail: su9795744@gmail.com

Nasirov Egamkul Ismailovich
Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc). Professor.
E-mail: e.nosirov@tsue.uz
ORCID: 0000-0002-9355-1973

Kuliboev Azamat Shonazarovich
Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD). Dotsent.
E-mail: azamatkuliboyev@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3357-070X

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Turdiyev Bexruz Sobirovich
Falsafa fanlari doktori (DSc). Professor.
E-mail: bekiuz0302@yahoo.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3260-3327>

Bekbaev Rauf Rustamovich
Falsafa fanlari doktori (DSc). Dotsent.
E-mail: rauf.r.bekbaev@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5072-3379

Yusubov Jaloliddin Kadamovich
Falsafa fanlari doktori (DSc). Dotsent.
E-mail: yusubovjaloliddin@gmail.com
ORCID: 0009-0003-1401-7997

Yuldashev Nurbek Normurodovich
Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).
Katta ilmiy xodim.
O'zbekiston.
ORCID: 0000-0002-4628-8789

Eshnazarova Farida Jo'raqulovna
Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).
Dotsent.
E-mail: faridaeshnazarova4@gmail.com
ORCID: 0009-0000-2496-4443

Parpiyev Muxammadjon Tolibovich
Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).
Dotsent.
ORCID: 0009-0000-1869-9348

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

Absalamova Gulmira Sharifovna
Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD). Dotsent.
E-mail: gulmirasharifovna@gmail.com
ORCID: 0009-0005-6105-4752

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna
Filologiya fanlari nomzodi. Dotsent.
E-mail: salaxiddinovamusharraf@gmail.co
ORCID: 0000-0003-0534-5633

Ravshan Turakulovich
Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD). Professor.
E-mail: docravshanniyazov@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6146-1789

Sanakulov Zayniddin Ibodullayevich
Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD). Dotsent.
O'zbekiston.
E-mail: z.sanakulov@cspu.uz
ORCID: 0000-0002-6952-7738

Bawetdinov Muxammeddin Kazimbekovich
Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD).
E-mail: b_muxammed@karsu.uz
ORCID: 0009-0007-9826-175X

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

Ixombekov Jasurbek Ilxombek o'g'li
Yuridik fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).
Katta o'qituvchi. E-mail: jafarbek22@mail.ru
ORCID: 0000-0002-9867-3363

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

Haqberdiyev Baxtiyor Rustamovich
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD). Dotsent.
E-mail: bahtiyor.haqberdiyev@mail.ru
ORCID: 0000-0002-2208-7827

Erkulova Feruza Melikuziyevna
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD). Dotsent.
E-mail: feruzaerkulovauzb@gmail.com

Shirnazarova Zamira Allaberdiyevna
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD). E-mail: zamira.sh@terdpi.uz
ORCID: 0000-0001-9870-6295

Oymatova Nilufar Mirjamolovna
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD). E-mail: nilufar.oymatova@gmail.com

Eshchanova Xolida Xudayarovna
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD). E-mail: eshchanovaxolida@gmail.com

Karshieva Dilbar Eshpulatovna
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD). Dotsent.
E-mail: d.karshiyeva1986@gmail.com

Raxmatov Otabek Urinbosarovich
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD). E-mail: rahmatov.otabek@inbox.ru
ORCID: 0000-0003-1288-3042

23.00.00 – SIYOSIY FANLAR

Turayev Abrar Saloxiddinovich
Siyosiy fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).
Dotsent. E-mail: ijtimoiy2017@mail.ru
ORCID: 0000-0003-1741-6857

INSONSHUNOSLIK FANLARI elektron
jurnali 2025-yil 6-iyunda 830912-sonli
guvohnoma bilan davlat ro'yxatidan
o'tkazilgan.

Muassis: "SCIENCEPROBLEMS TEAM"
mas'uliyati cheklangan jamiyati.

TAHRIRIYAT MANZILI:

Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik
Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron
manzil: scienceproblems.uz@gmail.com

MUNDARIJA

07.00.00-TARIX FANLARI

Muxammadiyev Akmal

TOSH XOMASHYOSI MANBALARIDAN FOYDALANISHNING IJTIMOY-IQTISODIY HAMDA
MADANIY HAYOTGA TA'SIRI6-16

Turdimuratov Yangiboy

ETNOTURIZM – IJTIMOY-IQTISODIY RIVOJLANISH OMILI 17-24

Xolmatov Shukurillo

AMERIKALIK TADQIQOTCHILAR TOMONIDAN MARKAZIY OSIYONI ARABLAR TOMONIDAN
ISTILO QILINISHINI O'RGANILISHI. TADQIQOTLAR TAHLILI 25-30

Qodirjonov Omadjon

IRRIGATSIYA VA MELIORATSIYA SOHASIDA AMALGA OSHIRILGAN ISLOHOTLARNING
ANDIJON VILOYATIGA TA'SIRI 31-36

Sodiqov Abduhalil

TURKIY XALQLAR UMUMIY MAFKURASINI SHAKLLANTIRISHDA ZIYOLILARNING ROLI:
YEVROOSIYO MINTAQASIDA TARIXIY VA ZAMONAVIY KONTEKST 37-48

07.00.00-IQTISODIYOT FANLARI

Turg'unov Muxriddin, Maxammadov Diyorbek

TIJORAT BANKLARIDA INNOVATSION FAOLIYATNI MOLIVAVIY TAHLIL QILISH 49-52

Гаибназарова Зумрат, Сайдалиева Мубина

ВЛИЯНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА НА ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ
УЗБЕКИСТАНА: АНАЛИЗ ПРИМЕНЕНИЯ В ПРОМЫШЛЕННОСТИ, БАНКИНГЕ И
СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ 53-58

Khamraev Abdulkhofiz, Latipov Ashur

HR ANALYTICS IN INDUSTRY 4.0: FORECASTING AND MANAGING EMPLOYEE
PERFORMANCE THROUGH ARTIFICIAL INTELLIGENCE 59-62

10.00.00-FILOLOGIYA FANLARI

Salimova Gulnoza

THE ROLE OF PRAGMALINGUISTICS IN ENHANCING COMMUNICATION EFFECTIVENESS
WITHIN THE STEAM CONCEPT 63-67

13.00.00-PEDAGOGIKA FANLARI

Yavkochdiyeva Dilafruz

TA'LIM TEXNOLOGIYALARI" FANIDA "KREATOR" INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYASINI
QO'LLASH 68-75

Farsaxonova Mastura

O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA O'ZBEK XALQ ERTAKLARI, RIVOYATLARI VA BOLALAR
QO'SHIQLARI ORQALI 4K KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH 76-84

Raxmatov Otabek

SPORT FAOLIYATI MUTAXASSISLARINI TAYYORLASHDA SHAXSGA YO'NALTIRILGAN TA'LIM
TEXNOLOGIYALARINING AMALIY KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHDAGI O'RNI 85-91

Xamroyev Samijon

KASBGA YO'NALTIRILGAN TA'LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA SPORT TO'GARAKLARI
ORQALI TALABALARNI JISMONIY MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH 92-99

19.00.00-PSIXOLOGIYA FANLARI

Abduraxmonova Zuhra

XORIJ PSIXOLOGIYASIDA SANOGEN TAFAKKUR XUSUSIYATLARI, FUNKSIYALARI VA
MEZONLARINING O'RGANILISHI100-106

KASBGA YO'NALTIRILGAN TA'LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA SPORT TO'GARAKLARI ORQALI TALABALARNI JISMONIY MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH

Xamroyev Samijon Salimovich

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori(PhD), dotsent.

Navoiy davlat universiteti "Sport faoliyati turlari" kafedrası dotsenti

Email: hamroyev84@bk.ru

Tel: +99891 332-06-67

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6477-2216>

Annotatsiya. Ushbu maqolada kasbga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari asosida sport to'garaklari orqali talabalarni jismoniy madaniyatini shakllantirishning dolzarb masalalari, maqsad va vazifalari, ilmiy g'oyalar hamda amaliy tavsiyalari tahlil qilinadi. Shuningdek, talabalarining jismoniy madaniyatini rivojlantirishda sport faoliyatining me'yoriy-huquqiy asoslari, pedagogik boshqaruv tamoyillari, funksiyalari va qo'llash usullari haqida mulohazalar keltiriladi.

Kalit so'zlar: jismoniy tarbiya, sport, komponent, texnologiya, operatsion, refleksiv, reproduktiv, optimizatsiya, subyektiv, taktika, texnika, me'zon, to'garak, metodika, harakat.

DEVELOPING STUDENTS' PHYSICAL CULTURE THROUGH SPORTS CLUBS BASED ON VOCATIONAL EDUCATION TECHNOLOGIES

Khamroev Samijon Salimovich

Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences,

Associate Professor, Department of Types of Sports Activity,

Navoi State University

Annotation. This article analyzes the pressing issues, goals, and objectives of developing students' physical culture through sports clubs based on vocational education technologies, as well as relevant scientific ideas and practical recommendations. Additionally, it discusses the regulatory and legal foundations of sports activities, principles of pedagogical management, their functions, and methods of application in the development of students' physical culture.

Keywords: physical education, sports, component, technology, operational, reflexive, reproductive, optimization, subjective, tactics, technique, moderation, circle, methodology, movement.

KIRISH. Respublikamizda jismoniy tarbiya va sportni ommalashtirish, yoshlarni sog'lom turmush tarziga rag'batlantirish, shuningdek, mamlakatimizning xalqaro sport maydonlarida munosib ishtirokini ta'minlash borasida izchil chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, talabalarining jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug'ullanishini ta'minlash, ularning salomatligini mustahkamlashga qaratilgan kasbga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari va qonunchilik tizimi yaratish hamda bu yo'nalishda faoliyatning samaradorligini oshirish masalalari davlatimizning asosiy e'tiborida bo'lib kelmoqda.

Kasbga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari – bu talabalarni o'z kasbiy faoliyatiga tayyorlash, amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirish hamda kelajakdagi ish faoliyatida muvaffaqiyatga erishishlari uchun bilim, ko'nikma va tajribalarni maqsadli, tizimli va samarali tarzda yetkazishga qaratilgan pedagogik usullar, yondashuvlar va texnologiyalar majmui.

Uning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

Kasbiy yo'naltirilganlik – ta'lim jarayoni talabaning kelajakdagi kasbiy faoliyati bilan bevosita bog'liq bo'ladi.

Amaliy yo'naltirish – nazariy bilimlar bilan birga amaliy ko'nikmalar va malakalar shakllantiriladi.

Shaxsiy rivojlanish – talabaning motivatsiyasi, irodasi, mas'uliyati va kasbiy madaniyati rivojlantiriladi.

Texnologik tizimlilik – darslar, mashg'ulotlar, laboratoriya ishlari va amaliy mashqlar maqsadli, bosqichma-bosqich va integratsiyalangan tarzda tashkil etiladi.

Baholash va monitoring – talabalar bilim, ko'nikma va malakalarini diagnostika qilish, rivojlanishini kuzatish va baholash tizimi mavjud.

Oddiy qilib aytganda, kasbga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari – bu talabalarni o'z kelajakdagi kasbiy faoliyatiga tayyorlashga yo'naltirilgan, nazariy va amaliy bilimlarni uyg'unlashtiruvchi pedagogik yondashuvlar tizimidir.

Kasbga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari sport ta'limi kontekstida – bu talabalarni jismoniy tarbiya va sport sohasida kasbiy faoliyatga tayyorlash, ularning amaliy ko'nikma, malaka va sport madaniyatini shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik yondashuvlar, metodikalar va mashg'ulotlar tizimidir. Ushbu texnologiyalar sport jarayonlarini nazariy bilimlar bilan amaliy mashg'ulotlarni uyg'unlashtirib, talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlashga, ularning jismoniy salohiyatini oshirishga va sog'lom turmush tarzini shakllantirishga xizmat qiladi.

Sport ta'limi kontekstidagi kasbga yo'naltirilgan texnologiyalar quyidagi xususiyatlarga ega:

Kasbiy yo'naltirilganlik – mashg'ulotlar talabaning kelajakdagi sport-pedagogik yoki murabbiylik faoliyati bilan bevosita bog'liq bo'ladi.

Amaliy yo'naltirish – talaba sport texnikasi, metodikasi va jismoniy tayyorgarlik bo'yicha amaliy ko'nikmalarni rivojlantiradi.

Shaxsiy va motivatsion rivojlanish – talabada iroda, mardlik, qat'iyat va sportga bo'lgan motivatsiyani shakllantirishga qaratilgan.

Texnologik tizimlilik – mashg'ulotlar, treninglar va sport musobaqalari maqsadli va bosqichma-bosqich tarzda tashkil etiladi.

Monitoring va baholash – talabaning jismoniy salohiyati, sport ko'nikmalari va jismoniy madaniyatining rivojlanish darajasi muntazam baholanadi.

Shunday qilib, sport ta'limi kontekstida kasbga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari – bu talabalarni sport faoliyatiga tayyorlash, ularning jismoniy, ma'naviy va kasbiy salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan tizimli pedagogik yondashuvlar majmui hisoblanadi.

Mustaqil O'zbekiston taraqqiyotida jismoniy tarbiya, jismoniy madaniyat va sport sohalarining rivojlanishi ayniqsa, diqqatga sazovordir. Bu sohaning nazariy va amaliy asoslarini rivojlantirishga prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev katta e'tibor berayotganligi, erishilayotgan yutuqlarimizning poydevori bo'lib xizmat qilmoqda. Sog'lom turmush tarzini shakllantirish,

millat genofondini yanada sog'lomlashtirish, barkamol avlodni tarbiyalash borasida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish ahamiyati davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri deb belgilangan. Qisqa muddatda bu sohada olib borilgan keng ko'lamli amaliy harakatlar o'z samarasini bera boshladi.[1; 54-b.]

O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sport tizimini 2025 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasiga ko'ra hozirgi sharoitda talabalar sportini rivojlantirishni boshqarishning an'anaviy ravishda yuzaga kelgan sxemalaridan mamlakatda yuz berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy o'zgarishlarga mos ravishda javob beradigan innovatsion boshqaruvga o'tishning jiddiy zarurati paydo bo'ldi.

Ushbu konsepsiyaning maqsadi "Oliy ta'lim muassasalari talabalariga sog'lom turmush tarzini olib borish, jismoniy tarbiya va sport bilan tizimli shug'ullanish, rivojlangan sport infratuzilmasidan foydalanish imkoniyatini yaratish, shuningdek, O'zbekiston sportining raqobatbardoshligini oshirish imkoniyatini ta'minlovchi sharoit yaratish"dan iborat. [1; 56-b.]

O'zbekistonda talabalar sportini rivojlantirishni boshqarish jarayonini takomillashtirishning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida "Oliy ta'lim muassasalarining jismoniy tarbiya, sport va sog'lomlashtirish ishlarini, shuningdek, talabalarning sportini rivojlantirishni ta'minlaydigan ustuvor yo'nalishlar tizimi"ning ilmiy-nazariy asoslanishi hisoblanadi.

Talabalar sportini rivojlantirishning me'yoriy-huquqiy asoslarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, hozirgi bosqichda davlat boshqaruvi tizimida talabalar sporti faoliyatini yanada rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlar yaratilgan. Zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitda talabalar sportini rivojlantirishni boshqarish muammolarini nazariy-uslubiy tahlil etish bugungi kunda dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Shu maqsadda quyidagi vazifalar belgilangan:

1. Talabalar sportini rivojlantirishni ijtimoiy-shaxsiy boshqarishning pedagogik tamoyillari, funktsiyalari va usullarini aniqlash;

2. Pedagogik boshqarish mexanizmi mazmuni va uning tashkiliy-didaktik tuzilishini asoslash.

Kasbga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalarini sport faoliyatida qo'llash metodikasi — bu sport ta'limi jarayonida talabalarning nazariy bilimlari, amaliy ko'nikmalari, shaxsiy sifatlari va kasbiy kompetentligini bir butun tizim asosida shakllantirishga qaratilgan pedagogik faoliyatdir. Ushbu metodika o'quv jarayonini sport sohasining real amaliy talablari bilan uyg'unlashtirish, talabaning shaxsiy imkoniyatlari, qiziqishlari va kasbiy yo'nalishlarini hisobga olgan holda ularni kasbiy faoliyatga tayyorlashni nazarda tutadi.

Sport faoliyatida kasbga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalarini samarali qo'llash quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

Diagnostika bosqichi – talabalarining jismoniy tayyorgarlik darajasi, sportga bo'lgan motivatsiyasi, kasbiy qiziqishlari va individual xususiyatlari aniqlanadi. Shu asosda mashg'ulotlarning maqsad va mazmuni belgilanadi.

Rejalashtirish bosqichi – mashg'ulotlar dasturi kasbga yo'naltirilgan tamoyillar asosida tuziladi, bunda nazariy va amaliy mashg'ulotlar o'zaro bog'liq tarzda rejalashtiriladi.

Amaliyot bosqichi – sport to'garaklari, o'quv mashg'ulotlari, musobaqalar va individual tayyorgarlik jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar, innovatsion metodlar, axborot vositalari va interaktiv mashqlar qo'llaniladi.

Refleksiya va baholash bosqichi – talabalarning sport faoliyatidagi yutuqlari, jismoniy rivojlanish darajasi, kasbiy ko'nikmalari hamda motivatsion o'sish dinamikasi baholanadi.

Ushbu metodik yondashuvning asosiy vazifalari — talabalarni jismoniy madaniyat va sport faoliyatiga ongli ravishda jalb etish, ularning sport turlariga ixtisoslashuvini qo'llab-quvvatlash, jismoniy salohiyatini mustahkamlash va kasbiy faoliyatga tayyorlik darajasini oshirishdir.

Kasbga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalarini sport faoliyatida qo'llash natijasida talabalarda mustaqil fikrlash, jamoada ishlash, rahbarlik, o'zini baholash, refleksiya, intizom, iroda, hamda sog'lom turmush tarziga nisbatan mas'uliyatli munosabat kabi fazilatlar shakllanadi. Shu bois, mazkur metodika sport ta'limida nafaqat jismoniy rivojlanish, balki shaxsning kasbiy shakllanishini ham ta'minlaydigan muhim pedagogik mexanizm sifatida qaraladi.

Kasbga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalarini sport ta'limi kontekstida samarali qo'llashda hamkorlik munosabatlari talabalarning jismoniy madaniyatini shakllantirish va kasbiy tayyorgarligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Sport faoliyati o'zining tabiati bo'yicha jamoaviy xarakterga ega bo'lgani uchun, talabalarda jamoada ishlash, o'zaro yordam, rahbarlik va kommunikatsiya ko'nikmalarini rivojlantirish zarur. Hamkorlik munosabatlari pedagogik jarayonda quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

O'quv-mashg'ulot jarayonida hamkorlik – talabalarning sport mashg'ulotlari, o'quv to'garaklari va treninglarida bir-biri bilan faol muloqotda bo'lishi, birgalikda maqsadli vazifalarni bajarishlari ta'minlanadi. Bu orqali motivatsion va refleksiv komponentlar rivojlanadi, talaba o'zining o'рни va rolini tushunadi.

O'qituvchi-talaba hamkorligi – murabbiy va o'qituvchi tomonidan individual yondashuvni amalga oshirish, talabalarning qobiliyat va ehtiyojlarini hisobga olgan holda mashg'ulotlarni shakllantirish. Bu pedagogik boshqaruv jarayonida ishonch, mas'uliyat va o'zini baholash ko'nikmalarini mustahkamlaydi.

Talaba-talaba hamkorligi – jamoaviy sport mashg'ulotlarida o'zaro yordam, strategik qaror qabul qilish va bir-birini rag'batlantirish imkonini beradi. Shu orqali shaxsiy-axloqiy, operatsion va kommunikativ komponentlar rivojlanadi.

Ijtimoiy-hamkorlik aloqalari – sport musobaqalari, turnirlar, festival va loyihalarda talabalarning jamiyat bilan o'zaro aloqasi mustahkamlanadi. Bu hamkasblik, hurmat, halollik va baynalminallik ruhini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Hamkorlik munosabatlarini kasbga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari doirasida joriy etish orqali talabalar:

- o'z qobiliyatlarini amaliy faoliyatda sinab ko'rish,
- jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish,
- sport faoliyatida maqsadli va tizimli yondashuvni egallash,
- refleksiya va o'zini baholash qobiliyatlarini oshirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Shu sababli, sport ta'limi kontekstida kasbga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalarining samaradorligi hamkorlik munosabatlarini qanday tashkil qilish va rivojlantirishga bevosita bog'liq bo'ladi. Hamkorlik, shuningdek, talabalarda jismoniy madaniyatning barcha komponentlarini – motivatsion, shaxsiy-axloqiy, jismoniy, axborotli, operatsion va refleksiv – birlashtiruvchi integratsiyalangan vosita sifatida xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Soʻnggi besh yillikda Oʻzbekistonda aholining hayot sifatini oshirish bilan birga jismoniy tarbiya va sport sohasini rivojlantirish koʻrsatkichlari ham yaxshilanishini koʻrsatdi. Ayniqsa, talabalarning jismoniy madaniyatini shakllantirishga oid asosiy koʻrsatkichlar ijobiy oʻzgarishlarga uchradi.

Talabalarning jismoniy madaniyatini rivojlantirish zaruriy komponentlarga ajratildi, ular quyidagilardan iborat: motivatsion, shaxsiyatli-axloqiy, jismoniy, axborotli, operatsion va refleksiv komponentlar:

Motivatsion komponent – talabaning jismoniy tarbiya va sport faoliyatiga ehtiyojli munosabatini ifodalaydi;

Shaxsiyatli-axloqiy komponent – talabaning sport hayotining turli tomonlariga ijobiy va turgʻun munosabatlarini belgilovchi shaxsiy xususiyatlarni aniqlaydi;

Jismoniy komponent – jismoniy rivojlanish darajasi, sogʻliq holati, organizmning ishlash imkoniyatlari va harakatli xususiyatlarini belgilaydi;

Axborotli komponent – jismoniy kamolot va sport faoliyatining nazariy, amaliy hamda tashkiliy-metodik bilimlarini oʻz ichiga oladi;

Operatsion komponent – jismoniy tarbiya va sport faoliyatini amalga oshirishga harakatli, tashkiliy va metodik mahorat hamda koʻnikmalarni tashkil etadi;

Refleksiv komponent – tanlangan sport turida oʻz oʻrnini va rolini mustaqil aniqlash, oʻz-oʻzini bilish va munosabatini aks ettirish imkonini beradi.

Mazkur komponentlar talabalarni sport olami bilan oʻzaro bogʻliqlik darajasini oshiradi, jismoniy sifatlarni rivojlantiradi va talaba yoshlarni muvaffaqiyatli sport faoliyatiga tayyorlash orqali sport madaniyatining funksional tizimini yaratadi. Har bir komponent talaba-shaxsini sport madaniyatini rivojlantirishda oʻziga xos rol oʻynaydi va tegishli mazmuni bilan tavsiflanadi.

Ilmiy-metodik adabiyotlar tahlili shuni koʻrsatadiki, sport toʻgaraklari orqali talabalarda jismoniy madaniyatni rivojlantirish mezonlari va koʻrsatkichlarini ajratish, shuningdek, ularni amaliy metodikaga moslashtirish masalalari hozirgi kunda yetarli darajada oʻrganilmagan. Shu bois, bizning tadqiqotimizda sport toʻgaraklari orqali talabalarda jismoniy madaniyat komponentlari, mezonlari va koʻrsatkichlari ishlab chiqilib, amaliyotga joriy etildi.

Sport toʻgaraklari orqali jismoniy madaniyatni rivojlantirishda motivatsion komponent birinchi mezon sifatida talabaning sportga yoʻnaltirilishini belgilaydi. Psixologiya fanlari doktori, professor A.V. Shaboltas tomonidan ishlab chiqilgan “Sport bilan shugʻullanish” metodikasi yordamida talabalarni sportga yoʻnaltirishning uch pogʻonasi aniqlangan: jismoniy sogʻlomlashtiruvchi, yarim sportli va sport faoliyati yoʻnalishlari.

Talabalar jismoniy madaniyatini rivojlantirishda motivatsion komponentning ikkinchi va uchinchi mezonlari sport bilan shugʻullanishga qiziqish va tanlangan sport turi bilan shugʻullanishdan zavq olishni oʻz ichiga oladi. Bu komponent talabalarning rivojlanish koʻrsatkichlarini, xususan, “Sport bilan shugʻullanish” metodikasi yordamida diagnostikalangan emotsional, motivatsion, bilimli va irodali qiziqishlar orqali aniqlash mumkin.

Shaxsning axloqiy komponentini rivojlantirish darajasi esa toʻrt mezon orqali baholanadi:

Subyektiv mezon – sport faoliyatiga boʻlgan oʻziga nisbatan munosabatni aniqlaydi. Bu mezon V.G. Romekning “Oʻzidagi ishonch testi” metodikasining biz tomonidan

modifikatsiyalangan variantida diagnostikalangan bo'lib, talabani o'ziga ishonch darajasini ko'rsatadi;

Musobaqali faoliyatga munosabat mezoni – talabani turli sport musobaqalaridagi shartlarga qanday moslashishini baholaydi. Bu mezon Ch. Spilbergerning “Shaxsiyatli xavotir” metodikasi yordamida xotirjamlik darajasini aniqlaydi;

Sportdagi natijalar mezoni – talabalar o'z irodali sifatlarini baholash orqali sobitqadamlik va qat'iyatini ko'rsatadi. Bu mezon “Irodali sifatlarni o'z-o'ziga baholash” metodikasi yordamida diagnostikalangan;

To'rtinchi mezon qo'llanilishida esa talabalar sport faoliyatidagi axloqiy qadriyatlarni shakllantiradi va ularning shaxsiy o'sishiga ta'sir ko'rsatadi.

Shu tarzda motivatsion va axloqiy komponentlarning mezonlari talabani sport faoliyatidagi qiziqish, ishtiyoq, irodali va axloqiy xususiyatlarini aniq diagnostika qilish imkonini beradi hamda jismoniy madaniyatni shakllantirish jarayonida asosiy indikator sifatida xizmat qiladi.

Muhokama. Shaxsiy-axloqiy komponentning to'rtinchi mezoni hayot sport tarzidir, uning rivojlanish ko'rsatkichlari quyidagilardan iborat:

- o'quv mashg'ulotlarining davomiyligi;
- sport to'garaklari vaqtida mustaqil jismoniy faollik;
- sport musobaqalarida qatnashish;
- zararli odatlardan voz kechish;
- uyqu, ovqatlanish, o'qish, dam olish rejimini saqlash, tiklanish va chiniqtirish tadbirlari.

Ushbu ko'rsatkichlarning o'lchamlari “Hayotda sportning o'rni” nomli anketa-so'rov metodikasi va pedagogik kuzatuv orqali aniqlanadi.

Jismoniy komponentning rivojlanishidagi birinchi mezon – organizmdagi funksional imkoniyatlar, uning rivojlanish ko'rsatkichlari adaptatsion potensialni aniqlash metodikasi yordamida baholanadi. Ikkinchi mezon esa harakatli qobiliyatlar bo'lib, unga tezlik, tezlik-kuch, kuch va koordinatsion qobiliyatlar, chidamlilik hamda egiluvchanlik ko'rsatkichlari kiradi. Ushbu ko'rsatkichlar talabalarning jismoniy tarbiya amaliyoti davomida umumiy qabul qilingan test mashqlari orqali diagnostikalangan.

Operatsion komponenti rivojlanishining birinchi mezoni-tashkiliy metodik mahoratlaridir, uning rivojlanish ko'rsatkichlari pedagogik testlar yordamida diagnostikalanadigan jismoniy mashqlar bilan shug'ullanishni tashkillashtirishdir. Operatsion komponent rivojlanishining ikkinchi mezoni - tanlangan sport turini taktika va texnikasiga ega bo'lishdir. Uning rivojlanish ko'rsatkichlari – ekspert baholash yordamida diagnostikalanadigan tanlangan sport turini texnik-taktik usullarini bajarish mahoratidir.

Refleksiv komponent rivojlanish mezonlari-o'zini bilish, o'ziga munosabat va o'z kelajagini tanlash jarayonlaridir. O'zini bilish rivojlanish darajasi o'zi to'g'risida sport faoliyati subyekti sifatida to'liq va aniq bilimlar ko'rsatkichlari bo'yicha, o'ziga munosabat-talabalarni o'zlarini sport faoliyati subyekti sifatida emotsional qabul qilish ko'rsatkichlar bo'yicha, o'z taqdirini belgilash, tanlangan sport turi sohasida o'z o'rnini va rolini mustaqil aniqlash qobiliyat ko'rsatkichlari bo'yicha aniqlanadi [1; 83-b.].

Ajratilgan mazkur komponentlar, mezonlar, rivojlanish ko'rsatkichlari va metodik texnologiyalar talabalarda sport to'garaklari orqali jismoniy madaniyat rivojlanishining uch darajasini belgilab oldik: reproduktiv, optimizatsiya va ijodiy.

Reproduktiv darajada talabalar sport to'garaklarida harakatlarni muvofiq mexanik tarzda bajaradi.

Optimizatsiya darajada talabalar o'zini shaxsiy imkoniyatlari bilan, aniq holatni obyektiv va subyektiv sharoitlar bilan kelishilgan holda, sport faoliyatini ayrim bajariladigan operatsiyalar va harakatlar darajasida amalga oshiriladigan usullarga o'zgarishlar kiritish tayyorligini namoyon qiladi.

Ijodiy darajada talaba shaxsini mavjud qobiliyatlarni inobatga olgan holda sportdagi faoliyatini hayotda tatbiq etadi. [3; 214-b.]

Natijalar. Talabalarda sport to'garaklari orqali jismoniy madaniyatning har bir komponenti rivojlanish darajasi uning tarkibiy mezonlarini integratsiyalangan baholash orqali aniqlanadi. Jismoniy madaniyatning umumiy rivojlanish darajasi esa barcha komponentlarning integratsiyalangan bahosi asosida belgilanishi mumkin.

Talabalarda sport tayyorgarligining barcha bosqichlarida jismoniy madaniyatning motivatsion, shaxsiy-axloqiy, jismoniy, axborotli, operatsion va refleksiv komponentlari o'quv jarayonining barcha turlariga mujassam etilishi orqali rivojlantiriladi.

Shu bilan birga, sport to'garaklari orqali talabalarda jismoniy madaniyatni shakllantirish masalasi dolzarb bo'lib, tanlangan sport turiga asoslangan holda talabalarni jismoniy tarbiyalash uchun maqsadli, mazmunli, tashkiliy-metodik va texnologik ta'minotni talab qiladi.

Talabalarining sportga bo'lgan munosabati va qiziqishlarini o'rganish ularni sport mashg'ulotlariga tizimli jalb qilish, mashg'ulotlarni aniq va malakali tashkil etish hamda o'z salomatligiga ongli munosabatni shakllantirishga yordam beradi.

Shuningdek, talabalarni sportning turli turlariga bo'lgan qiziqish va ehtiyojlariga tayanib rag'batlantirish, ularni sport musobaqalarida ishtirok etishga jalb qilish imkonini beradi. Natijada, ta'lim muassasalarida sport to'garaklarini samarali tashkil etish uchun qulay sharoit yaratish zarurati vujudga keladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, sport to'garaklari talabalar shaxsining har tomonlama rivojlanishiga maqsadli tarzda ta'sir ko'rsatadi. U hayotiy ko'nikma va malakalarni shakllantirish, ma'naviy-axloqiy va aqliy o'sishni rag'batlantirish, shaxsning mardlik, iroda, ruhiy tetiklik kabi xususiyatlarini mustahkamlashga yordam beradi. Shuningdek, sport to'garaklari o'zaro hurmat, do'stlik, inoqlik, o'zaro yordam, oliyanoblik, halollik va baynalmillatlik ruhini tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega.

Sport faoliyati nafaqat ko'ngilxushlik va muxlislikni ta'minlaydi, balki sog'lomlashtirish vazifasini ham bajaradi. Dam olish, jismoniy faollik va jo'shqin hordiq chiqarishga yo'naltirilgan sport turlari sog'lom hayot tarzining mustahkam asosini yaratadi.

Kasbga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari asosida sport to'garaklari orqali talabalarni jismoniy madaniyatini shakllantirish jarayonini samarali tashkil etish uchun bir qator taklif va tavsiyalarni ilgari surish mumkin. Birinchi navbatda, sport to'garaklarida o'quv jarayonini talabalar ixtisosligi va kasbiy faoliyatiga moslashtirilgan tarzda tashkil etish muhimdir. Bu talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida jismoniy madaniyatning barcha komponentlarini – motivatsion, shaxsiy-axloqiy, jismoniy, axborotli, operatsion va refleksiv – integratsiyalash imkonini beradi.

Shuningdek, individual yondashuvni rivojlantirish tavsiya etiladi. Talabalarni sportga bo'lgan qiziqishlari va ehtiyojlariga qarab mashg'ulotlarni shakllantirish, har bir talabaning motivatsion, jismoniy va refleksiv komponentlarini diagnostika qilish va rivojlantirish

jarayonida samaradorlikni oshiradi. Pedagogik kuzatuv va baholash tizimini takomillashtirish orqali jismoniy madaniyatning barcha komponentlarini integratsiyalangan baholash mexanizmi joriy qilinishi lozim. Mezonlar va ko'rsatkichlar asosida talabalarni sport mashg'ulotlarida rivojlanishini doimiy monitoring qilish ularning natijalarini aniqlash va individual rivojlanish rejasini shakllantirishga yordam beradi.

Innovatsion va interaktiv metodlardan foydalanish sport to'garaklari faoliyatini yanada samarali qiladi. Virtual treninglar, interaktiv dasturlar, simulyatsiyalar va onlayn monitoring vositalarini qo'llash talabalarining mustaqil mashg'ulotlarga jalb qilinishini rag'batlantiradi va ularning faoliyatini raqamli tizim orqali kuzatish imkonini beradi. Shu bilan birga, sport to'garaklarini ijtimoiy va madaniy faoliyat bilan bog'lash tavsiya etiladi. Talabalarni musobaqalar, turnirlar, sport festivallari va jamiyat foydasiga xizmat loyihalariga jalb qilish shaxsiy-axloqiy komponentni rivojlantirishga yordam beradi, hamjamiyat va do'stlik ruhini shakllantiradi.

O'quv dasturini yangilash orqali sport to'garaklari mashg'ulotlarini kasbga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari bilan uyg'unlashtirish, komponentlar bo'yicha modul shaklida taqdim etish muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, o'qituvchi va murabbiylarni pedagogik va sport texnologiyalari bo'yicha malakasini oshirish, treninglar, seminarlar va master-klasslar orqali ularni qo'llab-quvvatlash lozim.

Monitoring va baholash tizimini joriy etish orqali talabalar jismoniy madaniyatini rivojlantirish ko'rsatkichlarini muntazam tahlil qilish va natijalarni individual rivojlanish rejasiga kiritish mumkin. Talabalarni sportning turli turlariga bo'lgan qiziqish va ehtiyojlariga tayanib rag'batlantirish, ularni sport musobaqalarida faol ishtirok etishga jalb qilish hamda sog'lom turmush tarzini shakllantirish hamda ularning sog'lomlashtirilishini ta'minlash muhimdir.

Shu bilan birga, sport to'garaklari talabalar shaxsining har tomonlama rivojlanishiga maqsadli tarzda ta'sir ko'rsatadi. U hayotiy ko'nikma va malakalarni shakllantirish, ma'naviy-axloqiy va aqliy o'sishni rag'batlantirish, shaxsning mardlik, iroda, ruhiy tetiklik kabi xususiyatlarini mustahkamlashga yordam beradi. Sport to'garaklari o'zaro hurmat, do'stlik, inoqlik, o'zaro yordam, oliyanoblik, halollik va baynalmillatlik ruhini tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega. Sport faoliyati nafaqat ko'ngilxushlik va muxlislikni ta'minlaydi, balki sog'lomlashtirish vazifasini ham bajaradi. Dam olish, jismoniy faollik va jo'shqin hordiq chiqarishga yo'naltirilgan sport turlari sog'lom hayot tarzining mustahkam asosini yaratadi.

Shu bilan, kasbga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari asosida sport to'garaklarini tashkil etish va ularni samarali boshqarish orqali talabalarni jismoniy madaniyatni rivojlantirishda yuqori natijalarga erishish mumkin.

Adabiyotlar/Literatura/References

1. Алексеев Н.Г. Проектирование и рефлексивное мышление // Развитие личности. – 2002, №2. – С. 85 - 103.
2. Xamroyev S.S. "Sport to'garaklari orqali o'quvchilarning jismoniy madaniyatini rivojlantirish". Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. Samarqand-2022 y. 163 b.
3. Хазиахметова М.С., Ханкельдиев Ш.Х. Особенности физического воспитания студенческой молодёжи. // Мат. межд. научн. метод. конф. Казань – 2003. С-236.

HUMANSIENCES.UZ***№ 1 (1)-2025*****INSONSHUNOSLIK FANLARI JURNALI****JOURNAL OF HUMANITIES****ЖУРНАЛ ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

INSONSHUNOSLIK FANLARI elektron jurnali 2025-yil 6-iyunda 830912-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatidan o'tkazilgan.

Muassis: "SCIENCEPROBLEMS TEAM" mas'uliyati cheklangan jamiyati.

TAHRIRIYAT MANZILI:

Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil: scienceproblems.uz@gmail.com